

Sivistysyliopiston puolesta

Juha Hämäläinen

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa”. Näin määritellään Suomen yliopistolaissa (558/2009) yliopiston tehtävä. Lisäksi yliopistot velvoitetaan edistämään elinikäistä oppimista, toimimaan vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa ja edistämään tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Suomessa yliopistolla on perinteisesti ollut vahva asema nimenomaan sivistysinstituutioon. Pohjaa tälle loivat aikanaan sivistyshenkiset kansalliset herättäjät. J. V. Snellmanin artikkeli *Akateemisesta opiskelusta* vuodelta 1840 on edelleen ajankohtainen puheenvuoro yliopiston luonteesta ja tehtävästä sivistysyliopistona. Vielä nykyisessä yliopistolaissa yliopiston tehtävän luonnehdinnassa on kaikuja tästä traditiosta.

Itsenäiseen päätöksentekoon kykenevien akateemisten toimijoiden kasvattamista yhteiskuntaelämän eri saroille on pidetty sivistysyliopiston piilo-opetussuunnitelmana läpi sen historian. Suomessa tätä tuskin voi kutsua edes yliopiston piilo-opetussuunnitelmaksi, sillä niin näkyvä ja ilmeinen se on ollut yliopistolaitoksen toiminnassa. Yliopisto toteuttaa yhteiskunnallista kasvatustehtäväänsä toimimalla itsenäisenä, itseä määrittelevänä sivistysyliopistona, alistumatta millenkään ulkopuolisille poliittisille intresseille.

Vuoden 2010 alussa voimaan tullut yliopistolaki muutti olennaisesti yliopistojen hallinnollista asemaa. Yliopiston sivistystehtävä kuitenkin säilyi laissa, joskin yliopistojen on sanottu muutosten pyörteissä muuttuneen sivistysyliopistoista enenevästi yritysyliopistoiksi. Tällä on viitattu siihen, että yliopistojen strategisissa ratkaisuisissa sivistysarvot ovat jääneet talouden varjoon. Lain mukaan yliopistojen tehtävänä joka tapauksessa on sivistyksen edistäminen, vaikka niistä on tullut paljolti liiketaloudellisesti toimivia konserneja.

Mutta mitä sivistyksen edistäminen ja sivistysyliopisto tarkoittavat? Akateemista opiskelua käsittelevässä artikkelissaan Snellman korostaa yliopiston ja koulun, ”kahden sivistyslaitoksen”, luonteen ja tehtävän perustavanlaatuisista erilaisuutta. Hän ruoskii ankarin sanoin oman aikansa yliopistolaitosta siitä, että se on pikemmin koulu kuin aidon akateemisen opiskelun työssija. Koulumaisuus ilmenee ”mekaanisena tietojen järjestämisenä” erotuksena akateemiselle toiminnalle tunnusomaisesta tiedon itsetietoisena subjektina olemisesta.

Snellmanin mukaan yliopistosivistyksessä ja kouluopetuksessa on kyse erilaisesta suhteesta tietoon. Kun koulussa opettaja on oppilaan tiedon auktoriteetti, yliopistossa opettaja avaa tietä itsenäiseen ajatteluun ja tiedonmuodostukseen. Nykykielellä kyse on itseohjautuvuudesta opinnoissa. Akateeminen sivistys tarkoittaa harjaantumista itsenäisessä tieteellisessä päättelyssä, tiedonhankinnassa ja ongelmanratkaisussa. Yliopiston tehtävänä on siten jatkaa siitä, mihin koulu on yltänyt, mutta laadullisesti olennaisesti toisenlaisena sivistyslaitoksena.

Mitä tulee nyky-yliopiston muuttumiseen yritysmäiseksi konserniksi, joka toteuttaa pikemmin kaupallisia intressejä kuin sivistystehtävää, voi yliopistoväki itsekriittisesti kysyä, mikä tähän on johtanut. Muutoksen luonnetta ja syitä voi ymmärtää, kun sitä tarkastelee elämänmuodon yleistä kaupallistumistendenssiä vasten. Mutta välttämättä ei tarvitse mennä niin kauas. Kovin on ollut hampaatonta myös yliopistoväen vastarinta. Ehkäpä muutoksen puhurit pääsivät niin vapaasti puhaltamaan juuri siksi, ettei ollut voimaa puskea vastaan.

Sapere aude! Uskalla tietää! Tämä valistuksen tunnuslause, joka voidaan ilmaista myös ”Käytä järkeäsi!”, sopii edelleen sivistysyliopiston ohjenuoraksi. Sivistysyliopiston tunnistaa siitä, että se yhtei-

sönä ruokkii itsenäistä ajattelua, oman järjen käyttöä ja reflektointia keskustelua. Snellman kiteytti tavoitteen osuvasti:

Ei voi olla niin, että opiskelija lähtiessään yliopistosta olisi ratkaissut kaikki tieteen ja elämän arvoitukset. Riittää, että hän on ratkaissut yhden, siinä tapauksessa että hän on ratkaissut sen itse.

Sivistysperiaate kuuluu olennaisesti sosiaalipedagogiseen ajatus- ja teoriaperinteeseen, mikä tarjoaa hyvän lähtökohdan sivistysyliopiston hengen toteuttamiselle sosiaalipedagogiikan tutkimuksessa ja opetuksessa. Oppiaineena sosiaalipedagogiikka käsittelee inhimillisen kasvun prosesseja, joiden kautta ihmisistä kasvaa yhteiskunnallisia subjekteja, osallistuvia toimijoita, aktiivisia kansalaisia. Huomion kohteena ovat myös ne ongelmat, joita ihmisillä on kyseisissä kasvuprosesseissa, sekä moninainen pedagoginen toiminta, jolla edistetään integroitumista elämänlaadun, osallisuuden ja osallistumisen kannalta keskeisiin yhteiskunnan toimintajärjestelmiin ja yhteisöihin.

Keskeiset sivistysyliopiston toimintaperiaatteet ovat tuttuja sosiaalipedagogisesta teorianmuodostuksesta ja teoriaperinteestä: pedagoginen tahdikkaus, henkisen kasvun itseisarvo, alistumattomuus ulkopuolisille intresseille, yhteisön itsekasvatuspotentiaali, kriittisen tietoisuuden rakentuminen. On perusteltua nähdä yliopisto erityisenä henkisen kasvun yhteisönä, joka mahdollistaa jäsenilleen kasvamisen itsenäisiksi, itsetietoisiksi, moraaliseen harkintaan kykeneviksi subjekteiksi. Tällaisia rationaalisesti argumentoivia, kriittisiä ja keskustelevia kansalaisia myös yhteiskunta kipeästi tarvitsee.